This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

Dr. sc. SALMEDIN MESIHOVIĆ
University of Sarajevo, Faculty of Philosophy, Franje Račkog 1
Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Franje Račkog 1
salmedinskevola@yahoo.com

Izvorni naučni rad / Original research article
UDK/UDC: 292.11:398.3 (497.6 Sarajevo) “ -09/+04 “
DOI: 10.65973/issn.3029-4843.2026.11.15
Primljen / Received: 17.05.2025.
Prihvaćen / Accepted: 12.06.2025.

KULT IZVORSKE NIMFE I NJENO IME U AKVESIJENSKOJ JEDINICI MUNICIPALNE AUTONOMIJE!?

Apstrakt: Istraživanje religijskih i kultnih fenomena u ilirskom etničkom i jezičkom kontinuumu je zahtjevno i teško. Razlog je slaba očuvanost izvorne građe i historijski procesi romanizacije, kristijanizacije, slavenizacije, islamizacije i modernizacije koji su preslojili ilirske stratume. Zato nekad i pojedinačni nalazi imaju veliku vrijednost. Zanimljiv je jedan takav nalaz koji je prvi objavio Arthur Evans. To je trouglasti fragment ploče s reljefom koji podsjeća na ikonografiju boginje Dijane i s tekstom: *Silvia vot(um) n(uncupavit).* Navedeni nalaz potiče s lokaliteta Crkvište, na lijevoj obali rijeke Bosne (nizvodno od njenog vrela) u Blažuju, na kojem su nađeni i mnogi drugi nalazi iz vremena rimske vlasti. Navedeni nalaz može se povezati i s prikazom ženskog lika u središnjem dijelu mozaika nađenog ispod ulaza u hotel „Bosna“, u samom upravnom i urbanom središtu *Aquae*. Moguće je da se na ovom mozaiku prikazuje antropomorfna personifikacija nimfe vrela, možda boginje-zaštitnice *Aquae*. Inače, upravno i urbano središte *Aquae* nalazi se na prostoru koji se još od srednjeg vijeka naziva „Lužani“. Naziv „Lužani“ je izvedenica iz arhaične riječi za „šumicu“, „šumu“, i kada se prevede na latinski, dobija se *silva, silvae, f*. Moguće je pretpostaviti da je ustvari naziv čitave municipalne jedinice bio *Aquae Silviae*, što bi se onda sačuvalo u srednjovjekovnom i osmanskom nazivlju Banje (Ilidža) i Lužana. Ova *Silvia* je možda rimska identifikacija domorodačke boginje Thane koja se u zajednici s domorodačkim božanstvom Vidasusom pojavljuje na natpisima pronađenim u Topuskom, lokalitetu koji je i nekad i sad poznat po mineralno-termalnim i ljekovitim vrelima. U historiografiji i arheologiji, domorodački par Vidasus i Thana uobičajeno se interpretira s rimskim Silvanom[1] i Dijanom, od-

[1] O kultu Silvana u iliričkim provincijama v. Muratović-Perinić 2008.

nosno grčkim Panom i Artemidom. Thana, koja se općenito intrepretira s Dijanom, bila je božanstvo šume i lova. Moguće je da majka Jana iz miljea mitologije balkanskih – slavenskih govornika i Zana iz miljea mitologije albanskih govornika potiču od ove ilirske Thane. Negdje na urbano-upravnom prostoru *Aquae* sigurno su se nalazili hramovi ovih sinkretiziranih i interpretiranih božanstava šuma, toplih i ljekovitih vrela, lječilišta, moguće negdje u blizini samih sumpornih banja i bazena.

Ključne riječi: Sarajevo u antičko doba, Silvia, Thana, Apolon, Diana.

Abstract: Researching religious and cult phenomena in the Illyrian ethnic and linguistic continuum is demanding and difficult. The reason is poor preservation of literary and epigraphic sources and historical processes of Romanization, Christianization, Slavization, Islamization, and modernization that layered the Illyrian strata. For that reason, sometimes even individual findings have great value. One such finding that was first published by Arthur Evans is interesting. It is a triangular fragment of a plate with a relief reminiscent of iconography of goddess Diana and with the text: *Silvia vot(um) n(uncupavit)*. The aforementioned find originates from site of Crkvište, on left bank of Bosna River (downstream of its source) in settlement Blažuj, where many other finds from time of Roman rule were also found. The aforementioned finding can also be connected with the representation of a female figure in central part of mosaic found under entrance to hotel "Bosna" (at Ilidža in western Sarajevo), in administrative and urban center of *Aqu(a)e*. It is possible that this mosaic depicts an anthropomorphic personification of a spring nymph, perhaps the goddess - patroness of *Aqu(a)e*. Administrative and urban center of *Aqu(a)e* is located in an area that has been called Lužani since Middle Ages. The name Lužani is derived from the archaic word for "forest", "forest", and when translated into Latin it gives *silva, silvae, f*. It is possible to assume that the name of the entire municipal unit was actually *Aqu(a)e Silviae*, which would then be preserved in the medieval and Ottoman names of Banja (Ilidža) and Lužani. This Silvia may be the Roman identification of the indigenous goddess Thana, who, in conjunction with the indigenous deity Vidasus, appears on inscriptions found in Topusko, a locality that was once and is now known for its mineral - thermal and medicinal springs. In historiography and archaeology, indigenous couple Vidasus and Thana are usually interpreted with the Roman Silvanus and Diana, or the Greek Pan and Artemis. Thana, who is generally interpreted with Diana, was the deity of forest and hunting. It is possible that "mother Jana" from the mythology of the Balkan-Slavic speakers and Zana from the mythology of the Albanian speakers originate from this Illyrian Thana. Somewhere in the urban-administrative area of *Aqu(a)e*, there were certainly temples of these syncretized and interpreted deities of the forests, hot and healing springs, health resorts, possibly somewhere near the sulfur spas and pools themselves.

Key Words: Sarajevo in ancients times, Silvia, Thana, Apolon, Diana.

Proučavanje i razumijevanje ilirskog etničkog i jezičkog kontinuuma iznimno je zahtjevan posao. Dostupna literarna vrela su, kada se odnose na „ilirski fenomen", relativno oskudna, općenita, generička, fragmentarna, nedorečena, nerijetko proturječna i nejasna. Epigrafski zapisi iz Ilirika su na latinskom i grčkom jeziku, pa je i jezička baština više nego siromašna. Ilirik je u posljednjih 2000 godina doživio više snažnih preslojavanja: romanizaciju, kristijanizaciju, slavenizaciju, islamizaciju, modernizaciju, koje su ilirske stratume potiskivale u dublje historijske dubine. U posljednja dva stoljeća su i procesi stvaranja nacija imali i više nego negativne efekte na načine pristupanja ilirskim stratumima naše historije, bilo da su ih zanemarivali, bilo da su od njih pravili konstrukcije u skladu s političkim interesima svakidašnjice i ideologiziranim *wishfull thinking*. Naročito su, i to ponajviše uslijed spomenutih preslojavanja, vrlo slabo poznati oni fenomeni koji se tiču religijskih sistema, manifestacija, vjerovanja, obreda i rituala koji su se održavali i bili razvijani unutar onoga što smatramo ilirskim etničkim i jezičkim kontinuumom prije nego što je bio uklopljen u imperij rimskog naroda. Naravno, to se onda prenosi i na izučavanje eventualnog naslijeđa i uticaja te i takve predrimske „ilirske" religioznosti na stanovništvo i historijske kontekste iz kasnijih epoha nekadašnjih ilirskih zemalja, i to zaključno sve do postmoderne današnjice. Zato su nekad i pojedinačni nalazi za koje se može ustanoviti religijsko ili kultno značenje vrijedni spomena, dubinskog istraživanja i donošenja zaključaka.

Arthur Evans je u svome djelu *Antiquarian Reserches in Illyricum (Parts III - IV)* objavio jedan takav zanimljiv fragmentarni nalaz posvetne ploče s religijskim sadržajem: *In 1880 I had the opportunity of renewing my explorations about this site. I was able to copy a small fragment from Blažui, representing the lower part of a figure of Diana standing before her doe, beneath which was an inscription, showing that it was part of a votive monument erected to the goddess by a votary of the appropriate name of Silvia.* / „Godine 1880. imao sam priliku obnoviti svoja istraživanja o ovom mjestu. Uspio sam kopirati mali fragment iz Blažuja, koji predstavlja donji dio lika Dijane koja stoji ispred svoje srne, ispod kojeg je bio natpis koji pokazuje da je dio posvetnog spomenika koji je podigao dedikant boginji odgovarajućeg imena Silvia."

Slika 1. (Evans 1885, 16, fig. 1.)

Sljedeći koji se pozabavio ovim zanimljivim nalazom bio je Carl Patsch koji je predstavio i reviziju tumačenja fragmentarnog reljefnog spomenika: „Trouglasta krnotina zavjetne ploče, od bijeloga mramora, visine 0•15, širine 0•175 i debljine 0•02; donji je okrajak ostrag prama gore koso zadjelan, kip je dakle bio negdje uzidan. Relijef je plitak, a izragjen po kakvom zanatliji. Sada se nalazi u muzeju. Jedna osoba, odjevena potpasanim visoko uzdignutim hitonom, okrenuta gornjim dijelom tijela prema gledaocu, korača na lijevo. Obuća se ne razabire. Čudnovata je opreka izmegju brzine i smjera u micanju božanstva prama dvim životinjama[2]; na lijevo životinja nalik na pseto, koja kao da skače prama božanstvu, na desno jedna košuta, koja stoji u pravcu na desno. Čini se kao da ta košuta kod božanstva traži zaštite i kao da se je ono bacilo protiv napadača. Odijelo i pratnja odaju, da je relijef bio posvećen Diani. Drugi kip, koji bi Dianu prikazivao kao zaštitnicu divljači, nije mi iz naše pokrajine poznat. Na glatkom okrajku osnovice stoji upisano: *Silvia vot(um) n(uncupavit)*. S desne strane nije nestalo ni jednog slova; kad bi bilo još štogod slijedilo, to bi se na praznom prostoru iza N za cijelo našlo očuvanih tragova. Sam relijef takogjer ne traži da se donji okrajak produži na desno."

Slika 2. (Patsch 1894, 344, slika 3.)

Trouglasti fragment zavjetne ploče danas se nalazi u stalnoj postavci Muzeja Sarajeva u Brusa bezistanu na Baščaršiji.

Predloženo čitanje i rekonstrukcija[3]:

SILVIAVOTN

Silvia vot(um) n(uncupavit)

„Silvia, posvećen je zavjet"

---

[2] Evans, „Arch.,", XLIX, 1, str. 16 krivo kaže – što se vidi iz proporcija i sastava nogu – samo o jednoj životinji. Fusnota iz originalnog teksta C. Patscha. Patsch 1894, 343–344.

[3] O natpisu posvećenom Silviji v. Evans 1885, 16; Patsch 1894, 343–344, sl. 3; Imamović 1977, 336, sl. 46, 337; Arheološki leksikon BiH, Tom III 1988, 41; Ćeman 2000, 134; Paškvalin 2005, 204–206; Mesihović 2008, 25–26; Mesihović 2011, 145–146; Mesihović 2023, 537–538; *AHB* p 145 = *EDCS-ID: EDCS*-51800206; *EDH*: https://edh.ub.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD052232; *Ubi erat lupa*: http://lupa.at/23935

Slika 3. (*Ubi erat lupa*: http://lupa.at/23935/photos/1)

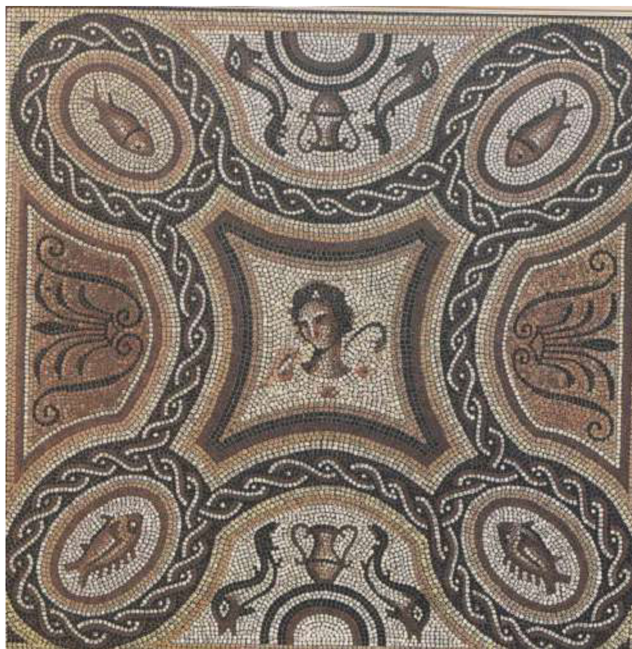
Ovaj spomenik potiče s lokaliteta Crkvište, na lijevoj obali rijeke Bosne (nizvodno od njenog vrela) u Blažuju. Na ovom lokalitetu su do danas evidentirani značajni tragovi antičke građevinske djelatnosti. Bez obzira na ime lokaliteta, ovaj arheološki kompleks nesumnjivo je klasično-civilizacijske provenijencije, o čemu bi upravo svjedočila spomenuta posvetna ploča.[4]

Posvetni zapis iz Blažuja mogao bi se povezati s još jednim nalazom, i to iz samog urbanog i upravnog središta *Aquae*. Ivan Kellner (1895, 169) iznio je tezu da je prikaz ženskog lika u središnjem dijelu mozaika[5] nađenog ispod ulaza u hotel „Bosna“ možda antropomorfna personifikacija nimfe vrela, možda boginje-zaštitnice nekadašnjih rimskih kupki. U prilog Kellnerove teze govorila bi i činjenica da se lik te pretpostavljene nimfe-boginje nalazi u samom središtu mozaika koji ima vidljivo izraziti ikonografski kontekst (prikazi riba, vodenih biljaka, posuda u kojima se nalazila voda), koji se povezuje s vodom.

---

[4] Patsch 1894, 342-343; Sergejevski 1947, 33; Benac 1954, 32; Arheološki leksikon BiH, Tom III 1988, 39 (natuknica 15.17 – K. Topolovac); 41 (natuknica 15.50 – I. Čremošnik); 41 (natuknica 15.54 – L. Fekeža). O lokalitetu sarajevske *Aquae*, njenom imenu i verzijama tumačenja nastavka *S*…, te općenito o epohi klasične civilizacije i kasne antike v. hrestomatiju u Mesihović 2023.

[5] Nažalost, pošto mozaik nije prenesen u Zemaljski muzej i ostao je *in situ*, ispod izgrađene hotelskobanjske zgrade, sve što se o njemu može reći zasniva se na onome što je iznio I. Kellner prije 130 godina. Ovaj mozaik bio je djelo domaće radionice, ali da li su u njoj radile, izučene za posao izrade mozaika, osobe domaćeg porijekla ili neki doseljeni ili za ovaj posao unovačeni strani majstori ili njihovi potomci, još uvijek je neodgovoreno pitanje.

Slika 4. (Ćeman 2000, 147.)

Ako je ovaj mozaički portret bio slika te nimfe vrela, onda pred nas izviru sljedeće logičke pretpostavke:

1. Ako je to bila nimfa vrela, zbog kojega je naziv dobila jedinica municipalne autonomije i njeno urbano i upravno središte, onda bi se njeno metafizičko značenje i uticaj mogli proširiti i izvan same zone vrela, na svo područje *Aquae*, i urbani i upravni dio, i municipalni ager.
2. Ako je ova nimfa vrela bila ustvari domorodačkog porijekla, tada bi se procesom *interpretatio romana* ili *greaca* uvezala i identificirala s nekim poznatim božanstvom grčko-rimske civilizacije.

Što se tiče punog imena jedinice Akvesijenske municipalne autonomije i njenog upravnog i urbanog središta, mogla bi se postaviti i jedna sasvim nova i zanimljiva teorija koja nije puka špekulacija nego bi bila zasnovana i na određenim indikatorima. U srednjem vijeku i tokom osmanskog perioda, prostor na kojem se nalazilo urbano i upravno središte *Aquae* pripadao je selu pod nazivom „Lužani". Danas je ovaj naziv „Lužani" ograničen na naselje sjeverno od parkovno-hotelsko-rekreacijsko-lječilišnog kompleksa. Naziv „Lužani" je izvedenica iz arhaične riječi za „šumicu", „šumu", koja je kao germanska posuđenica ušla u praslavenski.[6] Kada se „šuma" prevede na latinski, dobija se *silva, silvae, f.* Sarajevsko područje je inače i danas vrlo bogato šumom, a u ranim epohama (tokom prahistorije, protohistorije i epohe klasične civilizacije), bilo je skoro u potpunosti prekriveno šumom. Uz to, upravo je u akvesijenskom ageru, i to u blizini urbanog i upravnog središta *Aquae*, pronađen nalaz votivne ploče sa

[6] Lug može značiti i tlo obraslo grmljem, iz kojeg će se razviti šuma. Iz riječi lug se razvila i izvedenica kaljuža, glib, od koje su izvedeni brojni mikrotoponimi vrela, potočića, bara, blatišta..

spomenom boginje *Silvia*, koja je božanstvo šume povezano kao femina – parnjak s bogom Silvanom, vrlo raširenim božanstvom rimskog Ilirika.[7] Moguće je pretpostaviti da je ustvari naziv čitave republike bio *Aquae Silviae*, što bi se onda sačuvalo u srednjovjekovnom i osmanskom nazivlju Banje (Ilidža) i Lužana. Pošto je riječ o toplim sumpornim vrelima koja izbijaju u šumovitom području u jednom iznimno pitoreksnom kraju, upravo onako kako bi to prikazivale helenske i rimske poete i mitografi u opisima svijeta nimfi, ne bi trebalo čuditi postojanje nekog ženskog božanstva tipa nimfe ili vile vezanog za vrelo po kojima je nazvano naselje i cijela jedna municipalna jedinica. Uostalom, kako je već rečeno, već je Kellner iznio mišljenje da je prikaz ženskog lika u središnjem dijelu mozaika nađenog ispod ulaza u hotel „Bosna" možda antropomorfna personifikacija nimfe vrela, možda zaštitne boginje nekadašnjih rimskih kupki. Ko zna, možda je ta nimfa bila neko šumsko-izvorsko-riječno domorodačko, ilirsko-desitijatsko božanstvo koje je podleglo *interpretatio romana* pod imenom *Silvia* i na kraju postalo tutelarno i eponimno božanstvo cijele jedne municipalne jedinice.

Analogiju ova teorija ima u čuvenim britanskim toplicama *Aquae Sulis* (Bath u Somersetu), koje su nazvane „Sulisine toplice" po keltskoj boginji-nimfi Sulis. Još u predrimsko doba, ova boginja imala je svoje svetilište na vrelom vrelu u Bathu. Po *interpretatio romana*, ova boginja je izjednačena s Minervom. Inače, eksploatacija i gradnja termalnog kompleksa oko vrela u Bathu započela je rano, po rimskoj okupaciji. Inače, ime „Sulis" je moguće srodno sa staroirskim *súil* („oko", „vid").[8]

Naravno, u našem slučaju postavlja se pitanje koja bi to bila domaća boginja, nimfa, uključujući i njeno ime, a koje bi završilo po *interpretatio romana* kao *Silvia*? Prvo se, naravno, pomisli na boginju Thanu, poznatu sa sljedećih epigrafskih spomenika iz Topuskog.

---

[7] Inače *Silvanae* se nalaze na mnogim posvetama širom Panonije, i moguće da reprezentiraju izvorno domorodačke nimfe, nego one grčko-rimske.

I. *CIL* 12, 1103 = *ILN*-4, 130 = *ICalvet* 53 = *CAG*-84-2, p 306 = *EDCS-ID: EDCS*-8500784 iz Apt / *Apta Iulia* / Apta, *provincia Gallia Narbonensis* : *Silva/no e[t] Silva/n(a)e.*

II. *CIL* 03, 11179 = *ZaCarnuntum* 305 = *CSIR-Oe-Carn*-S-1, 496 = *AEA* 2011/12, +3 = *AEA* 2011/12, +22 = *AEA* 2016/17, +48 = *HD* 073036 = *EDCS-ID: EDCS*-30000280, *Bad Deutsch-Altenburg / Carnuntum, provincia Pannonia superior*: *[Si]lvanae / Mammul(ae) / sacrum v(otum) / l(ibens) l(aetus) m(erito) s(olvit). Ubi erat lupa*: http://lupa.at/23425

III. *CBI* 277 = *AE* 1978, 657 = *EDCS-ID: EDCS*-9200446 = *HD* 004711, Daruvar / *Municipium Iasorum / Aquae Balissae, provincia Pannonia superior* : *Silvano D(o)m(estico) / et Silvanae / Seius Ingen(uus) / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) pro se /[5] et suis v(otum) s(olvit) l(ibens) me(rito) / Imp(eratore) Antonin(o) // III [et] Geta Caes(are) II co(n)s(ulibus). Ubi erat lupa*: http://lupa.at/26271

IV. *RIU*-03, 776 = *EDCS-ID: EDCS*-09900330 = *HD* 038318 = *TM* 196578, Esztergom / Gran / *Solva mansion*, *provincia Pannonia superior* : *Silva/nae/ sac(rum) // Silva/nae* RO*[-](?) // Lici[nius(?)] / v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito).*

V. *IBR* 274 = *EDCS-ID: EDCS*-37500170 = *HD* 058827, Pfunz / *Vetoniana, provincia Raetia* : *D[is(?)] / Sil[vano? et] / Sil[vanae?] / C(aius) Ru[3]/5ua m[…] / Ael[i …]/v(otum?) s(olverunt) [*

VI. *CIL* 06, 31001 = *EDCS-ID: EDCS*-18600585 = *EDR* 121739, Rim : *Silv]ano et Silv[anae …] //]S mil(es) leg(ionis) II Par(thicae) P(iae) Fel(icis) / […] animo libues.*

[8] Richmond, Toynbee 1955 ; Tomlin 1988 ; Reynolds, Volk 1990 ; Aldhouse-Green 1996; Aldhouse-Green 2007.

I. *AIJ* 516 = *EDCS-ID: EDCS*-11301115 = *HD* 071802 = *TM* 407296[9]; VIDASO / ET THANAE. *Vidaso / et Thanae*. „Vidasu i Thani..." Spomenik je pronađen u zimu 1936/37. godine na položaju Blatne kupke u Topuskom.

Slika 5. (*Ubi erat lupa*: http://lupa.at/11599/photos/1)

[9] *EDH*: https://edh.ub.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD071802
Ubi erat lupa: http://lupa.at/11599
Šegvić 1986, 97, Šašel Kos 1999 116, Vukov 2018, 594, br. 741; Cvetko 2022, 378, br. 738. Nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu pod inventarnim brojem KS-976.

II. AIJ 517 = *EDCS-ID: EDCS*-11301116 = *HD* 052277 = *TM* 197277[10]: VIDASO / ET•THANAE•/ SACR / EVHELPISTVS /⁵ HISPANI S / I? V S. *Vidaso / et•Thanae / sacr(um) / Euhelpistus /⁵ Hispani•s(ervus) / i? •v(otum)•s(olvit).* „Vidasu i Thani svetom, Euhelpis, Hispana rob, zavjet učini." Spomenik je pronađen u zimu 1936/37. godine na položaju Blatne kupke u Topuskom.

Slika 6. (*Ubi erat lupa*: http://lupa.at/10841/photos/1)

III. CIL 03, 3941 = *EDCS-ID: EDCS*-72200177 = *HD* 071804[11]: VIDASO ET / THANAE / SACR / Q DOMITIVS /⁵ INGENVVS / PRO SE ET SVIS / EX V TO. *Vidaso et / Thanae / sacr(um) / Q(uintus) Domitius /⁵ Ingenuus / pro se et suis / ex v[o]to*. „Vidasu i Thani, svetom, Kvint Domisije Ingenej, od sebe zavjet."

---

[10] *EDH*: https://edh.ub.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD052277
Ubi erat lupa: http://lupa.at/10841
Šegvić 1986, 97; Fitz 1998, 55, br. 5; Šašel Kos 1999, 116; Sanader 2007, 114; Vukov 2018, 595, br. 742; Cvetko 2022, 378, br. 739.
Nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu pod inventarnim brojem KS-977.

[11] *EDH*: https://edh.ub.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD071804

IV. CIL 03, 10819 = *CIL* 03, 14354,23 = *D* 3910 = *ILS* 3910 = *AIJ* 518 = *AE* 1901, 216 = *EDCS-ID*: *EDCS*-29000490 = *HD* 032883 = *TM* 196177[12]: VIDASO / ET THANAE / SACR / Q IVLIVS /5 VRSVS / V S. *Vidaso / et Thanae / sacr(um) / Q(uintus) Iulius /[5] Ursus / v(otum) s(olvit).* „Vidasu i Thani, svetom, Kvint Julije Ursus, zavjet učini." Spomenik je pronađen 1886. godine u župnom vrtu u Topuskom.

Slika 7. (*Ubi erat lupa*: http://lupa.at/11598/photos/1)

Na navedenim epigrafskim spomenicima vrlo su čitljiva imena dva domaća (ilirska?, panonska?, ilirsko-panonska?), autohtona božanstva, ali koja su i podlegla pravilima deklinacija latinskog jezika, i to II dekl.: *Vidasus, i, m*. i I dekl. *Thana, ae, f.*[13] Na osnovu dosadašnjeg nivoa naučnih spoznaja, imena Vidasusa i Thane pojavljuju se samo na ovim spomenicima u Topuskom. To što se pojavljuju u paru nagovještava da su se u religijskoj svijesti dedikanata spomenika oni smatrali i nekom vrstom kultne zajednice ili božanskog para. Svi spomenici nađeni su u Topuskom, lokalitetu koji je i nekad i sad poznat po mineralno-termalnim i ljekovitim vrelima. Dva zavjetna spomenika pronađena su i na samom prostoru kupki. To bi govorilo u prilog tome da je božanski par Vidasus i Thana, bar u nekim svojim atribucijama,

[12] *EDH*: https://edh.ub.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD032883 *Ubi erat lupa*: http://lupa.at/11598
Brunšmid 1895, 159-160, br. 9.; Brunšmid 1911, 150, br. 262; Šegvić 1986, 97; Šašel Kos 1999, 116; Vukov 2018, 596, br. 743; Cvetko 2022, 379, br. 740.
Nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu pod inventarnim brojem KS-262.

[13] Epigrafski nalazi iz Topuskog nude mogućnosti i da se uđe u taj iznimno komplicirani, ali i nadasve intrigantni zanimljivi splet istraživanja i otkrivanja tajni „ilirske" religioznosti i potencijalnog naslijeđa, uticanja na neke pojave koje su itekako prisutne i u ovom našem dominirajućem abrahamističkom religijskom i institucionalnom okviru iliroslavenskog podneblja i načina života.

bio povezan i s onim što se nudilo i ono što se očekivalo od tih ljekovitih mineralnih i termalnih vrela u Topuskom.[14] Pored natpisa posvećenih Vidasusu i Thani, na području Topuskog pronađeno je i još nekoliko desetaka epigrafskih spomenika iz epohe klasične civilizacije, što sugerira postojanje značajnijeg naselja koje se nalazilo na bitnoj cesti koja je dolazila iz Akvileje. Moguće je da je njegovo ime bilo *Ad Fines* ili *Quadratum*,[15] prema nazivima koji se nalaze spomenuti na Antoninovom itinerariju, Pojtingerovoj karti i u „Kosmografiji" Anonima iz Ravene. U narodnosnom pogledu, područje Topuskog nalazilo se na teritoriji Kolapijana.

U historiografiji i arheologiji, domorodački par Vidasus i Thana uobičajeno se interpretira s rimskim Silvanom i Dijanom, odnosno grčkim Panom i Artemidom.[16] Thana, koja se općenito intrepretira s Dijanom, bila je božanstvo šume i lova. Kult Thane, odnosno njene *interpretatio romana* Dijane, morao je imati značajno mjesto u ilirskom etničkom i jezičkom kontinuumu i kod njegovih romaniziranih i poluromaniziranih nasljednika, jer je transfomiranim oblicima preživio sve turbulencije srednjeg vijeka i novog vijeka. Moguće je da majka Jana iz miljea mitologije balkanskih – slavenskih govornika i Zana[17] iz miljea mitologije albanskih govornika potiču iz ove ilirske Thane.[18]

Na Janu, odnosno T(h)anu, vjerovatno podsjećaju i sljedeća imena:

1. Rijeka Janja, koja izvire na jugoistočnim padinama planine Majevice, spušta se u Semberiju i s lijeve (zapadne) strane utiče u rijeku Drinu. Rijeka je duga 53 km. Po ovoj rijeci nazvano je i naselje Janja, koje se prostire s obje strane rijeke i nalazi se nekih 2 km od utoka rijeke Janje u Drinu.
2. Rijeka Janj, koja izvire južno od Šipova, u dubokom, mračnom kanjonu. Rijeka Janj duga je oko 14 km i uliva se u rijeku Plivu, pritoku rijeke Vrbas. Po ovoj rijeci nazvani su Janjski otoci koji se nalaze na nekih 9 km od Šipova, te područje južno od Šipova prema Kupresu sačinjeno od mnogobrojnih sela koja se nalaze u i oko kanjona rijeke Janj i šumsko područje „Prašuma Janj" na zapadnim padinama masiva Stolovaš.[19]
3. Izvor sv. Jane u području termalnog vrela u selu Svetojanske Toplice, nedaleko od Jastrebarskog, jugozapadno od Zagreba.

---

[14] Ovo područje se nalazilo u okvirima jedinstvene provincije Ilirik (*Illyricum*), nakon njene podjele pripalo je provinciji Panoniji (*Pannonia*), a nakon i njene kasnije podjele nalazilo se u provinciji Gornja Panonija (*Pannonia Superior*), i to u neposrednoj blizini granice s provincijom (Gornji?) Ilirik/Dalmacijom.

[15] Sanader 2009, 112–117.

[16] Mayer 1942; Mayer 1951; Rendić-Miočević 1989, 461–506; Stipčević 1989, 154–156; Sanader 2009, 113; Vukov 2018, 55.

[17] Na albanskom Zónja (e) = „vlasnica", „vična, sposobna"; Zónj/ë = „gospođa". Zajmi *et al.* 1981, 1039.

[18] Schirò 1923, 434, 436; Çabej 1941; Mann 1948, 583–584; Mann 1977, 71–72; Mayer 1951; Pavlović 1958; Pavlović 1962; Cook 1964, 162–163; Stipčević 1974, 194; Stipčević 1981, 172; Stipčević 1989, 154–156; Kuka 1984; Camaj-Fox 1984, 113; Wilkes 1992, 244–245; Wilkes 2001, 258–260; West 2007, 281, 288; Demiraj 2011, 70; Demiraj 2024; Chelariu 2023, 359.

[19] O zemljopisu i geomorfologiji Bosne i Hercegovine v. Lepirica 2013; Gekić *et al.* 2022.

Sudeći po dosadašnjim skromnim nalazima u *Aquaei*, izvjesna se pažnja posvećivala i kultu Apolona. Ali, poradi slabe arheološke istraženosti i urbano-upravnog prostora i municipalnog agera, potrebno je biti oprezan pri donošenju zaključaka samo na osnovu teksta s jedne are i jednog prilično fragmentiranog natpisa.[20] Prvo, Harmidis koji je dedikant are Apolonu Tadenu, moguće je (na osnovu svoga imena) bio porijeklom iz istočnijih, više-manje heleniziranijih područja i sa sobom je donio ovu identifikaciju Apolona. Po tome, ime „Tadeno" nije označavalo domaće, ilirsko-desitijatsko božanstvo koje se povezivalo sa sumpornim vrelima kod rijeke Željeznice, i kasnije sinkretiziralo s tim domaćim božanstvom nego je riječ o importu. To bi onda podrazumijevalo da ilirsko-desitijatski izvorni nadimak (koji je morao postojati) Apolona „Akvesijenskog" tek treba pronaći. Možda je vezan za već spomenuto božanstvo Vidasus, koji se pojavljuje na posvetnim natpisima u Topuskom, u kojem su se također nalazili topli izvori.[21] Vidasus se općenito intrepretira sa Silvanom, a etimološki moguće proizilazi iz protoindoeuropskog korijena *wid-^{h}u – drvo, šuma. Kult lječilišnog božanstva (koji je interpretiran s Apolonom) oko sumpornih, ljekovitih vrela u *Aquaei* sigurno se razvio i iz nekog predrimskog ilirsko-desitijatskog kulta koji je imao slične atribute kao i Apolon (svjetlost, liječenje i sl.), s odgovarajućim svetilištem, pa se mogla izvršiti *intrepetatio greaca* ili *romana*. I ova činjenica pokazuje da postoji kontinuitet razvoja od ilirsko-desitijatskog do rimsko-provincijalnog, romaniziranog miljea.

Negdje na urbano-upravnom prostoru *Aquae* sigurno su se nalazili hramovi ovih sinkretiziranih i interpretiranih božanstava šuma, toplih i ljekovitih vrela, lječilišta, moguće negdje u blizini samih sumpornih banja i bazena.

---

[20] O spomenutim natpisima *CIL* 03, 13858 = *D* 4879 = *ILJug* 01, 92 = *AHB* p 101 = *EDCS-ID: EDCS*-31300277 = *HD* 052639 = *TM* 184316 i *ILJug* 03, 1579 = *AHB* p 138 = *EDCS-ID: EDCS*-10100564 = *HD* 033833 = *TM* 182434 (*Ubi erat lupa*: https://lupa.at/23382) v. Patsch 1894, 342–343; Patsch 1896, 249; Patsch 1914, 179,183; Patsch 1915, 68, sl. 58, fus. 1; Skarić 1926; Sergejevski 1940, 140; Imamović 1977, 428–429 i sl. 198 i 199, 429; Bojanovski 1988, 144, fus. 2; 149, fus. 34; Paškvalin 2000, 200; Ćeman 2000, 129, 162; Wilkes 2001, 260; Kuntić-Makvić 2005, 337, 343; Mesihović 2007, 686, 799, 896; Mesihović 2008, 16–17; Mesihović 2011, 101–102, 138–139; Mesihović 2023, 540–544; Šačić Beća 2016, 386–387; Šačić Beća 2018, 159–162; Šačić Beća 2020, 225–226.

[21] O božanstvima toplih, ljekovitih vrela i njihovoj *intrepetatio romana* v. Kuntić-Makvić 2005. U nauci postoje i relevantni stavovi po kojima kult sv. Vida, koji je vrlo raširen u iliroslavenskim zemljama, potiče i iz kulta ilirskog božanstva Vidasusa. v. Mužić 2007.

Summary: The Cult of the Spring Nymph and Her Name in the Aquae S... Unit of Municipal Autonomy

Studying and understanding Illyrian ethnic and linguistic continuum is an extremely demanding job. The available literary sources when they refer to the "Illyrian phenomenon" are relatively scarce, general, generic, fragmentary, sketchy, often contradictory and unclear. In particular, those phenomena that concern religious systems, manifestations, beliefs, rites and rituals are very poorly known. For that, sometimes, even individual finds for which a religious or cultic meaning can be established are worth mentioning, in-depth research and drawing conclusions. Arthur Evans in his book "Antiquarian Reserches in Illyricum (Parts III- IV)" published an interesting find, a small fragment from Blažui, which represents the lower part of a figure of goddess Diana standing before her doe, beneath which was an inscription, showing that it was part of a votive monument erected to the goddess by a votary of the appropriate name of Silvia. The triangular fragment of relief plaque dedicated to Silvia originates from the Crkvište locality, on the left bank of the Bosna River (downstream of its source) in settlement Blažuj. Significant traces of ancient construction activity have been recorded on this site to this day. After Arthur Evans, also scholars Carl Patsch, Dimitrije Sergejevski, Alojz Benac and Salmedin Mesihović dealt with fragment of this dedication plaque. The mentioned triangular fragment of relief panel with the dedication of Silvia could be connected with another find, from the very urban and administrative center of *Aqu(a)e*. Ivan Kellner presented thesis that depiction of a female figure in the central part of the mosaic found under the entrance to hotel "Bosna" (at Ilidža at western part of Sarajevo) is perhaps an anthropomorphic personification of a hot spring nymph, perhaps a goddess - protector of former Roman baths in this city on Sarajevo area. In the Middle Ages and during the Ottoman period until today, the area where urban and administrative center of *Aqu(a)e* was located was called and still is called Lužani. The name Lužani is a derivative of the archaic word for "wood", "forest", and when translated into Latin it gives *silva, silvae, f*. It is possible to assume that the name of the entire municipal unit was actually *Aqu(a)e Silviae*, which would then be preserved in the medieval and Ottoman names of Banja (Ilidža) and Lužani. This theory has an analogy in the famous British spa *Aquae Sulis* (Bath in Somerset), which was named after Celtic goddess : nymph Sulis. Of course, in our case the question arises : which local goddess, nymph, would be, according to *interpretatio romana*, interpreted as Silvia. The first thing that comes to mind, of course, is goddess Thana, who, together with the indigenous deity Vidasus, appears on inscriptions found in Topusko, a site that was once and is now known for its mineral-thermal and healing springs. Two votive monuments were also found in area of the baths. This would suggest that the divine couple Vidasus and Thana, at least in some of their attributions, were connected to what was offered and what was expected from these healing mineral and thermal springs in Topusko. In historiography and archaeology, indigenous divine couple Vidasus and Thana are usually interpreted with Roman gods Silvanus and Diana, or

the ancient Greek gods Pan and Artemis. Thana, who is generally interpreted with Diana, was the deity of the forest and hunting. The cult of Thana, or rather her *interpretatio romana* Diana or Silvia, must have had a significant place in the Illyrian ethnic and linguistic continuum and among its Romanized and semi-Romanized successors, because it survived in transformed forms all the turbulences of Middle Ages and New Age. It is possible that "mother Jana" from the milieu of mythology of the Balkan-Slavic speakers and Zana from the milieu of the mythology of the Albanian speakers originate from this Illyrian goddess Thana. Somewhere in the urban-administrative area of *Aqu(a)e* there were certainly temples of these syncretized and interpreted deities of forests, hot and healing springs, health resorts, possibly somewhere near the sulfur spas and pools themselves.

BIBLIOGRAFIJA

Skraćenice

- AE – *L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, París*
- AEA – *Annona Epigraphica Austriaca*
- *AHB* – S. Mesihović, *Antiqui homines Bosnae*, Sarajevo, 2011.
- AIJ – V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien. 1: Noricum und Pannonia superior*, Zagreb, 1938.
- CAG – *Carte archéologique de la Gaule*
- CBI – E. Schllmayer, K. Eibl, J. Ott, G. Preuss, E. Wittkopf, *Der römische Weihebezirk von Osterburken I: Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarier-Inschriften des Römischen Reiches,* Stuttgart, 1990.
- *CIL* – *Corpus Inscriptiones Latinarum*
- *CSIR-Oe-Car* – G. Kremer, *Götterdarstellungen, Kult- und Weihedenkmäler aus Carnuntum,* Wien, 2012.
- D – H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae*, 3 Bände, Berlin, 1892–1916.
- EDCS – *Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (Service provider: Universität Zürich - Katholische Universität Eichstätt Ingolstadt).* http://www.manfredclauss.de/
- EDH – *Epigraphische Datenbank Heidelberg (Service provider: Heidelberger Akademie der Wissenschaften).* http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home?&lang=de
- EDR – *Epigraphic Database Roma (Service provider: DigiLab Centro interdipartimentale di ricerca e servizi, Sapienza Università di Roma)*. http://www.edr-edr.it
- HD – *Epigraphic Database Heidelberg*
- IBR – F. Vollmer, *Inscriptiones Baivariae Romanae, sive inscriptiones provinciae Raetiae adiectis Noricis Italicisve*, München, 1915.
- ICalvet – O. Cavalier, *La collection d'inscriptions gallo-grecques et latines du musée Calvet*, Paris, 2005.
- *ILJug* – *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia*
- *ILN* – *Inscriptions Latines de Narbonnaise*
- *ILS* – *Inscriptiones Latinae Selectae vgl./cf. D*
- *LUPA – UBI ERAT LUPA – Roman Stone Monuments (Friederike und Ortolf Harl, (Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern).* http://lupa.at [Posljednji pristup / last checked 2025-5-17]
- RIU – *Die römischen Inschriften Ungarns*, Budapest, 1972.
- TM – *Trismegistos* https://www.trismegistos.org/index.php [Posljednji pristup / last checked 2025-5-17]
- ZaCarnuntum – E. Vorbeck, *Zivilinschriften aus Carnuntum*, Wien, 1980.

Izdanja izvora

- Itinerarium Antonini, *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum* (ur. G. Parthey-M. Pinder, Berolini), 1848.
- Pojtingerova karta, *Tabula Peutingeriana, Monumenta cartographica Jugoslaviae*, *I antičke karte, Posebna izdanja, knj. 17* (aut. Gavro A. Škrivanić), Beograd, 1974.
- Ravenjanin[22], *Civitates Dalmatiae u «Kozmografiji» Anonima Ravenjanina* (aut. S. Čače), Zadar, 1995.
- Ravenatis, *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica* (ur. G. Parthey-M. Pinder, Berolini), 1860.

Literatura

- Aldhouse-Green, M. 1996. "The Celtic Goddess as Healer" in: *The Concept of the Goddess*. Sandra Billington, Miranda Green (eds.), Routledge, 33–35.
- Aldhouse-Green, M. 2007. "Gallo-British Deities and their Shrines", in*: Companion to Roman Britain,* Malcolm Todd (ed.), John Wiley & Sons, 204–205.
- Benac, A. 1954. Sarajevo kroz arheološke spomenike, u: *Sarajevo od najstarijih vremena do danas I*. Muzej grada Sarajeva, 1–42.
- Bojanovski, I. 1988. *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Djela LXVI, Centar za balkanološka ispitivanja 6, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Brunšmid, J. 1895. Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *Vjesnik 1,* Arheološki muzej u Zagrebu, 148-183.
- Brunšmid, J. 1907. Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, *Vjesnik 9*, Arheološki muzej u Zagrebu, 82-184.
- Çabej, E. 1941. Kult und Fortleben der Göttin Diana auf dem Balkan, *Leipziger Vierteljahresschrift für Südosteuropa* 5, Nr. 3-4, Harrassowitz Leipzig, 229-241.
- Camaj, M., Fox L. 1984. *Albanian Grammar: With Exercises, Chrestomathy and Glossaries*, Otto Harrassowitz Verlag.
- Chelariu, A. R. 2023. *Romanian Folklore and its Archaic Heritage: A cultural and Linguistic Comparative Study*, Springer Nature.
- Cook, A. B. 1964. *Zeus: A Study in Ancient Religion Vol. 1*, Biblo and Tannen.
- Cvetko, M. 2022. *Rimski zavjetni žrtvenici s područja Hrvatske*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Ćeman, M. H. 2000, Res Publica Aquarum S…, u: *Monografija Ilidža*. Općina Ilidža, 122–169.
- Čović B. (ur.) 1988. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom I-III, Mape 1-4, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.

[22] Djelo srednjovjekovnog pisca Gvidona (rano XII. st.) uveliko se slaže sa Ravenjaninovom „Kosmografijom", pa se u pogledu Dalmacije, podaci Gvidona i Ravenjaninove V. knjige gotovo u potpunosti podudaraju (Čače 1995, 8) i često zajedno navode (*Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*).

- Demiraj, B. 2011. Rrënjë dhe degë të krishterimit ndër shqiptarë, Hylli i Dritës 2, *Shkodër, S*htëpia e Kulturës dhe e Krijimtarisë Popullore i Degës së Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve, 58–78
- Demiraj, B. 2024. DPEWA. *DFG-Projekt „Digitales Philologisch-Etymologisches Wörterbuch des Altalbanischen" (15.-18. Jh.)*, https://www.dpwa.gwi.uni-muenchen.de/ Pristup ostvaren: 17. 05. 2025.
- Evans, A. 1885. *Antiquarian Reserches in Illyricum (Parts III-IV),* Society of Antiquaries of London.
- Gekić *et al*. 2022. Gekić, H., Bidžan-Gekić, A., Drešković, N., Mirić, R., Reményi, P. *The Geography of Bosnia and Herzegovina*, Springer Nature Switzerland AG.
- Fitz, J. (ed.) 1998. *Religions and Cults in Pannonia*, Szent István Király Múzeum.
- Imamović, E. 1977. *Antički kultni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine*, Veselin Masleša.
- Kellner, I. 1895. Rimski gragjevni ostanci u Ilidžama kod Sarajeva, *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, 7 (2), Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 161–198+Tb,l. I–X.
- Kuka, Benjamin, 1984. *Questions of the Albanian Folklore,* 8 Nëntori.
- Kuntić-Makvić, B. 2005. "Borvo et Damona-Vidassus et Thana: les possibilites de l'analyse comparative", u: *Illyrica antiqua: ob honorem Duje Rendić-Miočević: radovi s međunarodnoga skupa o problemima antičke arheologije, Zagreb, 6. ‑ 8. XI. 2003.* Mirjana Sanader (ur.), Filozofski fakultet u Zagrebu, 329–351.
- Lepirica, A. 2013. *Geomorfologija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo Publishing.
- Mann, S. E. 1948. *An Historical Albanian-English Dictionary*, *Vol. 2* N–*Z.* Longmans, Green and Co., LTD.
- Mann, S. E. 1977. *An Albanian Historical Grammar*. Helmut Buske Verlag.
- Mayer, A. 1942. Vidasus, der illyrische Silvanus, *Vjesnik* 22‑23, Arheološki muzej u Zagrebu, 187‑191.
- Mayer, A. 1951. Die Illyrischen Götter. Vidasus Und Thana, *Glotta, 31* (3/4) Vandenhoeck & Ruprecht, 235–243.
- Mesihović, S. 2007. *Desitijati. Dopunjena verzija doktorske disertacije: Desitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, Autorsko izdanje.
- Mesihović, S. 2008. INSCRIPTIONES LATINARVM SARAEVONENSIS (s kraćim pregledom naseobinske kulture u antičko doba) – Doprinos historiji sarajevskog područja u antičko doba, *Historijska traganja I*, Institut za historiju, 9–68.
- Mesihović, S. 2011. *ANTIQVI HOMINES BOSNAE.* Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet.
- Mesihović, S. 2023. *Rimski grad na sarajevskom polju,* hrestomatija, Autorsko izdanje.
- Muratović Perinić, Lj. 2008. *Podrijetlo i narav kulta boga Silvana u rimskim provincijama Dalmaciji i Panoniji*, Zagreb.

- Mužić, I. 2007. Ostaci kulta pretkršćanskog boga Vida na teritoriju Hrvata, *Starohrvatska prosvjeta,* 3 (34), Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 477–490.
- Paškvalin, V. 2000. Ilirsko-panonsko pleme Desitijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 29, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine,, 191–241.
- Paškvalin, V. 2005. Kulturno-povijesni utjecaji u kultnoj umjetnosti Dezidijata u rimsko doba, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 32, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 199-237.
- Patsch, C. 1894. Novi i revidirani natpisi, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 6 (2), Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 341–358.
- Patsch, C. 1896. Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien I*, Wissenschaftliche mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina IV, Bosnich-Hercegovinischen Landesmuseum in Sarajevo*, Zemaljski muzej BiH, 243–295.
- Patsch, C. 1914. Zbirke rimskih i grčkih starina u bosanskohercegovačkom Zemaljskom muzeju, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 26 (1-2), Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 141–219+Tbl. I–II.
- Patsch, C. 1915. *Zbirke rimskih i grčkih starina u bosanskohercegovačkom Zemaljskom muzeju*, Zemaljski muzej BiH.
- Pavlović, M. 1958. Alb. Zanë: Zana i s. Majka Janja, *Južnoslovenski filolog*, 23 (1-4), Srpska akademija nauka, 217-220.
- Pavlović, M. 1962. Diana – alb. Zanë – serb. Majka Jana, *Zeitschrift für Balkanologie, I, H. 1-2,* Harrassowitz PublishersVerlag, 73-74.
- Rendić-Miočević, D. 1989. *Iliri i antički svijet*, Ilirološke studije, Književni krug.
- Reynolds, J., Volk, T. 1990. Review: Gifts, Curses, Cult and Society at Bath, reviewing The Temple of Sulis Minerva at Bath: vol. 2 The Finds from the Sacred Spring, *Britannia 21,* Society for the Promotion of Roman Studies, 379-391.
- Richmond, I. A., Toynbee, J. M. C. 1955. The Temple of Sulis-Minerva at Bath,, *The Journal of Roman Studies, Vol. 45*, Society for the Promotion of Roman Studies, 97–105.
- Sanader, M. (ed.) 2007. *Kroatien in der Antike*, Verlag Philipp von Zabern.
- Sanader, M. 2009. *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Školska knjiga.
- Schirò, G. 1923. *Canti tradizionali ed altri saggi delle colonie albanesi di Sicilia*, L. Pierro.
- Sergejevski, D. 1940. Rimski natpisi iz Bosne, Užičkog kraja i Sandžaka, *Spomenik* 94, Srpska kraljevska akademija, 133–160.
- Sergejevski, D. 1947. Arheološki nalazi u Sarajevu i okolici, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, Nova serija, Društvene nauke 2, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 13–50.
- Skarić, V. 1926. *Apollo Tadenus.* (Apolon Taden), *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 38, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 101–104.
- Stipčević, A. 1974. *Iliri, povijest, život, kultura*, Školska knjiga.

- Stipčević, A. 1989. *Iliri, povijest, život, kultura*, Školska knjiga.
- Stipčević, A. 1991. *Iliri, povijest, život, kultura*, Školska knjiga.
- Stipčević, A. 1981. Kultni simboli kod Ilira – građa i prilozi sistematizaciji, *Centar za balkanološka ispitivanja* 10 (54), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Šačić A. 2016. *Administrative Organization of Today's Bosnia and Herzegovina during the Early Roman Empire (I–III century) / Upravna ureditev ozemlja današnje Bosne in Hercegovine v času zgodnjega rimskega cesarstva (1–3. stoletje*), doktorska disertacija, Univerzitet u Ljubljani.
- Šačić Beća, A. 2018. Koji je administrativni status rimskog naselja na Ilidži?, *Acta Illyrica* 2 (2), Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, 149–178.
- Šačić Beća, A. 2020. Klesarske greške na antičkim epigrafskim spomenicima sarajevske regije, *Acta Illyrica*, 4 (4), Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, 223–238.
- Šašel, J., Šašel, A. 1963. Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, *Situla 5,* Narodni muzej Slovenije (*ILJug* I).
- Šašel, J., Šašel, A. 1978. Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, *Situla 19,* Narodni muzej Slovenije (*ILJug* II).
- Šašel, J., Šašel, A. 1986. Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, *Situla 25*, Narodni muzej Slovenije (*ILJug* III).
- Šašel Kos, M. 1999. *Pre-Roman Divinities of the Eastern Alps and Adriatic*, Narodni Muzej Slovenije .
- Šegvić, M. 1986. "Antički kultovi u Sisku i Topuskome", u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*. Nives Majnarić-Pandžić (ur.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 10, 95–102.
- Tomlin, R. 1988. "Tabellae Sulis: Roman inscribed tablets of tin and lead from the sacred spring at Bath", *in: The Temple of Sulis Minerva at Bath: Volume II, The Finds from the Sacred Spring.* Cunliffe Barry (ed.), Oxford University Committe for Archaeology, 59–277.
- Vukov, M. 2018. *Između tradicije i modifikacije. Rimski zavjetni žrtvenici u Hrvatskoj kao pokazatelji razvoja gospodarstva i društva u provincijama,* doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- West, M. L. 2007. *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford University Press.
- Wilkes, J. J. 1992. *The Illyrians,* Blackwell Publishers.
- Wilkes, J. J. 2001. *Iliri,* Laus.
- Zajmi, A. *et al.* 1981. Zajmi A., Bardhi M., Drini S., Mulaku L., Luboteni G., Imami S., *Fjalor Shqip – serbokroatisht/Albansko-srpskohrvatski rečnik*, Instituti Albanologjik u Prištini.

Popis ilustracija

- Slika 1. Crtež trouglastog reljefnog spomenika s posvetom Silviji
- Slika 2. Fotografija trouglastog reljefnog spomenika s posvetom Silviji
- Slika 3. Fotografija trouglastog reljefnog spomenika s posvetom Silviji
- Slika 4. Ilustracija mozaika nađenog ispod ulaza u hotel „Bosna“
- Slika 5. Fotografija epigrafskog spomenika Vidasu i Thani
- Slika 6. Fotografija epigrafskog spomenika koji je Vidasu i Thani posvetio Euhelpis
- Slika 7. Fotografija epigrafskog spomenika koji je Vidasu i Thani posvetio Kvint Julije Ursus